

Marta Kłak-Ambrożkiewicz

Muzeum Dom Jana Matejki o/ Muzeum Narodowe w Krakowie

Jan Matejko House Museum o/ National Museum in Krakow

 <https://orcid.org/0000-0002-9956-7730>

JAN KOCHANOWSKI – JAN MATEJKO W 440 ROCZNICĘ ŚMIERCI POETY*

SUMMARY

Jan Kochanowski – Jan Matejko. On the 440th anniversary of the poet's death

The text is a result of work on a scenario prepared by the author in 2021 for the exhibition “Jan Kochanowski in the works of Jan Matejko. Around the hero and the image”, referring to Jan Matejko's (1838–1893) interest in the figure of the Renaissance poet. Matejko repeatedly depicted events and figures important to the history of culture, including Jan Kochanowski (1530–1584). He made portrait sketches, compositional sketches for paintings, historical paintings, and imaginative portraits of the poet. He also immortalized him in the work *Ubiory w Polsce 1275–1795*. The artist collected artifacts related to the era. In the early years of Matejko's career, the painting *Jan Kochanowski z Urszulką* (1862) was created, depicting the poet, the author of the “Laments”, suffering after the loss of his daughter.

In 1884, the Cracow Academy of Sciences commemorated the three-hundredth anniversary of Jan Kochanowski's death with a scientific congress in his honour. Matejko donated a whimsical portrait of the poet with a humorous verse of his own composition placed on the back of the painting. The artist was also involved in the cultural and social activities surrounding the exhibition held in the Cloth Hall Art Museum. Among other things, he made artifacts from his own collection available to the public, and his portrait of the poet welcomed visitors to the exhibition.

KEYWORDS: Jan Kochanowski, Jan Matejko, artistic creation, anniversary, Kraków

* Tekst jest efektem pracy nad scenariuszem przygotowanej przez autorkę w 2021 r. wystawy „Jan Kochanowski w twórczości Jana Matejki. Wokół bohatera i obrazu” nawiązującej do zainteresowań Jana Matejki postacią poety epoki Odrodzenia.

STRESZCZENIE

Text is the result of work on a scenario prepared by the author in 2021 for the exhibition „Jan Kochanowski in the creativity of Jan Matejko. Around the hero and the image” related to the interest in Jan Matejko (1838–1893) as a poet of the Renaissance. Jan Matejko several times in his creativity presented events and figures important for the history of culture, and among them appear also Jan Kochanowski (1530–1584). The artist made sketches of portraits, sketches of compositions for paintings, a historical painting or even a portrait of an imaginary poet, immortalized it also in the work *Ubiory w Polsce 1275–1795*. The famous painter collected in his collection artifacts related to the epoch. In the first years of Matejko's creativity a painting *Jan Kochanowski with Urszulką* (1862) representing the poet, the author of *Trenów* suffering from the loss of his daughter.

In 1884 the Krakow Academy of Arts celebrated the 25th anniversary of the death of Jan Kochanowski with a scientific meeting in his name. Jan Matejko donated a fantastic portrait of the poet with a humorous inscription of his own authorship on the back of the painting. The artist in his earlier cultural and social activity was also engaged in the organization of an exhibition in the Sukiennice through the Board of the National Museum. Among other things, he made artifacts for public access from his collection, and a portrait of the poet by his authorship was one of the exhibits of the exhibition.

SŁOWA KLUCZOWE: Jan Kochanowski, Jan Matejko, twórczość artystyczna, jubileusz, Kraków

Jan Matejko (1838–1893) several times in his creativity presented events related to the figure of Jan Kochanowski (1530–1584) – Polish poet of the Renaissance, translator, preceptor of the cathedral school in Poznań, tutor of the courtier Stefan Batory, secretary of the royal Zygmunt August and Stefan Batory, voivode of Sandomierz. Jan Matejko made sketches of portraits, sketches of compositions for paintings, a historical painting or even a portrait of an imaginary poet, immortalized it also in the work *Ubiory w Polsce 1275–1795*.

Jan Matejko was born in Krakow on June 24, 1838 as the eighth child of the Matejko family. The oldest brother Franciszek as the first had an influence on the education of the future artist, because he prepared Jan for science in the school of the gymnasium (at that time a primary school). The next stage of education of Jan Matejko took place in the Krakow Gymnasium of the Holy Ann. Unfortunately „he received from the half-year of school 1850/1851 a class of progress without help”. The director of the School of Fine Arts Wojciech Korneli Stattler accepted Jan to the school of the twelve-year-old Jan on the basis of a review of his drawings. The school before everything (with regard to the situation related to the partitions) prepared for the profession of a teacher of drawings. Pupils attending the school were exclusively boys, they learned drawing with gypsum casts of ancient statues and a living model (exclusively men) and painting of the dead nature, anatomy and perspective were also taught. The school had at that time about 50 pupils, often through the director-artist painter left under the supervision of Władysław Łuszczkiewicz, painter and historian.

sztuki, miłośnika zabytków, który dbał, aby podopiecznym zaszcześcić zainteresowania przeszłością ziemi ojczystej oraz jej dokumentacją. Jan Matejko, zainspirowany zapewne tymi doświadczeniami zdobytymi w szkole, zbierał wszystkie dostępne materiały, kopiował stare obrazy, ryciny, pieczęcie, robił notatki, które te szkice uzupełniał, studiował historyczne źródła. Miasto Kraków zawdzięcza obecnie Matejce ocalenie w XIX w. wielu zabytków, które współcześni artyści chcieli wyburzyć, by zastąpić je nowymi obiektami. Te umiejętności, a także wiedza historyczna na ich temat, pozwoliły Matejce zostać członkiem Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, w którym liczono się z jego opinią przy odnawianiu różnych zabytków przeszłości.

Profesorowie krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych w uznaniu dla talentu i pracowitości przyczynili się do udzielenia młodemu artyście stypendium na dwuletnie studia zagraniczne przez Ministerstwo Wyznań i Oświaty. W grudniu 1858 r. Matejko wyjechał do Monachium, gdzie przez rok kształcił się w tamtejszej Akademii. Za studium aktu męskiego otrzymał brązowy medal. Jednocześnie swą wiedzę uzupełniał odwiedzając muzea i biblioteki. Nie zaniedbywał też własnych prac, powstały wówczas obrazy: *Sobieski w Częstochowie*, *Otrucie królowej Bony*, liczne szkice rysunkowe do albumu *Ubiory w Polsce*. Jan Matejko przejawiał już podczas monachijskiego stypendium zainteresowanie życiem i działalnością Jana Kochanowskiego. W korespondencji przypominał bratu Franciszkowi, historykowi, aby ten przesłał mu odpowiednią literaturę na temat poety. Z powodu choroby (tyfus), a także z konieczności załatwienia spraw związanych z powołaniem do austriackiej armii, Jan Matejko powrócił do Krakowa. Po pomyślnym załatwieniu wszelkich spraw udał się wiosną 1860 r. do Wiednia. 26 października tegoż roku ukończył album *Ubiory w Polsce* tworząc podstawy dla badaczy ubioru historycznego.

W tym też okresie uformował się jego program artystyczny obejmujący cykl kilkunastu wielkich obrazów przedstawiających dzieje Polski w artystycznej, autorskiej interpretacji. Obrazy te miały skłaniać do refleksji nad przyczynami upadku Polski (m.in. *Stańczyk na balu u królowej Bony*, *Kazanie Skargi*, *Rejtan – upadek Polski*, *Unia Lubelska*). Ilustrował w obrazach wydarzenia z przeszłości, które przypominały o chwale i zwycięstwach oręża polskiego jak: *Batory pod Pskowem*, *Bitwa pod Grunwaldem*, *Hołd Pruski*, *Sobieski pod Wiedniem*, *Kościuszko pod Racławicami*. Stworzył obrazy, w których pokazał wydarzenia utrwalone w historii kultury, a do najbardziej popularnych i znanych należą: *Otrucie królowej Bony*, *Kochanowski nad zwłokami Urszulki*, *Zabicie Leszka Białego w Gąsawie*, *Śmierć króla Zygmunta Augusta w Knyszynie*, *Wywoływanie ducha Barbary Radziwiłłówny*, *Zabójstwo św. Stanisława*. Prace Matejki na początku lat sześćdziesiątych XIX w. przyjaciel artysty, Izydor Jabłoński, tak skomentował:

Przed rozpoczęciem na większą skalę obrazu „Kazanie Skargi” dość się jeszcze nawahał czy ten, a nie inny temat podjąć, bo jeszcze w trakcie malowania Urszulki, inny miał plan wytknięty, szeregu obrazów, mających po sobie postępować¹.

Zarówno wypadki warszawskie 1861 r. (krwawo stłumione manifestacje patriotyczne) jak również okres powstania styczniowego miały ogromny wpływ na wybory artystyczne dokonane przez Jana Matejkę.

Jednym z pierwszych dzieł w działalności artystycznej malarza był obraz *Jan Kochanowski z Urszulką* (1862). Marian Gorzkowski, wieloletni sekretarz Jana Matejki, zanotował w *Dzienniku*:

Dalejże w tym roku 1861 artysta przeszedł na inne pole malując Jana Kochanowskiego z Urszulką (obraz), z którego szkic rysunkowy pomysł zakupiony przeze mnie. Dalej następuje wykończenie obrazu Jana Kochanowskiego z Urszulą i wystawa jego najprzód w 1862 roku w Krakowie².

Obraz przedstawia poetę cierpiącego po stracie córki w momencie, kiedy Jan Kochanowski pochyła się nad ciałem zmarłego dziecka leżącego w trumnie w otoczeniu róż. Szkic do obrazu młody artysta, zastanawiający się w jakiej technice malować, wykonał akwarelą około 1861 r.³ Do postaci Urszuli pozowała sześciolatnia Stanisława Serafińska, siostrzenica późniejszej żony Jana Matejki. Natomiast wiadomości zachowane w źródłach na temat modela pozującego do postaci poety są sprzeczne. We wspomnieniach rodzinnych Stanisławy Serafińskiej znajdujemy informacje: „W Orszulce odmalował Matejko małą Stasię; Kochanowski pana Leonarda przypominał”⁴. Natomiast wspomniany sekretarz Jana Matejki, na podstawie relacji zasłyszanych od artysty, zanotował w *Dzienniku*:

Malując w owym czasie obraz, Matejko potrzebował do malowania twarzy poety jakiegoś stosownego modelu, a spomiędzy innych wybrał twarz pana Podlódowskiego, który mu do głowy poety w tym czasie pozował⁵.

¹ Izydor Jabłoński – malarz krakowski, profesor, przyjaciel i biograf Jana Matejki. *Vide*: I. Jabłoński, *Wspomnienia o Janie Matejce*, Lwów 1912.

² M. Gorzkowski, *Jan Matejko, epoka od r. 1861 do końca życia artysty z dziennika prowadzonego w ciągu lat siedemnastu*, Kraków 1993, s. 15, 21.

³ Jan Matejko ostatecznie wybrał malowanie farbami olejnymi uważając technikę akwareli za „bardzo wymagającą”.

⁴ S. Serafińska, *Jan Matejko. Wspomnienia rodzinne*, Kraków 1955, s. 83.

⁵ M. Gorzkowski, *Jan Matejko...*, 1993, s. 22.

Z korespondencji prowadzonej w 1897 r. przez M. Gorzkowskiego z dziećmi nieżyjącego już Spirydiona Podlódowskiego na temat wizyt Matejki w ich majątku w Chmielowie, ujawniona została poniższa informacja: „W tym czasie Matejko prosił ojca swojego Spirydiona o pozwanie do Kochanowskiego”⁶.

Jaką wagę przykładał znakomity artysta do oddania każdego szczegółu w tworzonym dziele niech świadczy poniższy cytat:

Matejce malującemu w tym czasie Kochanowskiego nad zwłokami Orszulki, potrzeba było świeżych róż do trumienki małej Safony, które tam ojciec nieszczęśliwy najmilszej córce wkłada. Pora kwitnienia minęła, hodowla róż nie była tak rozpowszechniona jak teraz; wuj Hipolit zbiegał cały Kraków wszerz i wzdłuż, za nim znalazł dwie centyfolie i w triumfie przyniósł je panu Janowi, Matejko lubił Sikorskiego serdecznie. Za róże odwdzieczył się potem sowicie⁷.

Wspomniana centyfolia to róża stulistna, historyczna, odkryta we Fryburgu ok. 1827 r., różowa o intensywnym zapachu, która może symbolizować zarówno miłość, doskonałość, piękno, natchnienie poetyckie jak i próżność, przebaczenie, zmartwychwstanie, zmianę, tajemnicę, przemijanie.

Po wystawieniu obraz został zakupiony z ekspozycji w Towarzystwie Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie. Towarzystwo proponowało Matejce 1000 guldenów za obraz pod warunkiem, że przeznaczy tę kwotę na własne dalsze kształcenie za granicą. Artysta urażony tym faktem, wywiózł dzieło do Warszawy, gdzie nabył je hrabia Ludwik de Fleury, a w 1867 r. wysłał on obraz na wystawę powszechną do Paryża.

Czas pracy nad obrazem zbiegł się również z trudnym okresem dla młodego artysty ze względu na targające nim rozterki duchowe, uczuciowe i zawodowe wybory. Stanisław Grzeszczuk w analizie kolejnych trenów Kochanowskiego napisał:

[...] bohaterem trenów staje się ojciec-poeta i ojciec-myśliciel. Wątek rodzinno-osobisty w interpretacji trenów pojawił się w wypowiedziach badawczych wieku XIX. Treny – manifestacja bólu i rozpacz, dokument kryzysu światopoglądowego człowieka myślącego i poszukiwanie odzyskania utraconej równowagi, dramat człowieka.

[...] kryzys światopoglądowy opisany w *Trenach* obejmuje wszystkie elementy światopoglądu człowieka renesansowego. Zarówno wywodzące się z nauk filozofów

⁶ *Ibidem*, s. 21–22.

⁷ Podają za: S. Grzeszczuk, *Treny Jana Kochanowskiego*, Warszawa 1978, s. 85, 102.

starożytnych i wywodząca się z tradycji religii chrześcijańskiej reakcja człowieka na przeciwności losu i uzależnienie ludzkich myśli od warunków i okoliczności zewnętrznych⁸.

Analiza korespondencji Jana Matejki z okresu pracy nad obrazem wskazuje na nieprzypadkowy dobór sceny oraz symboli. Namalowana scena to metafora ówczesnego stanu ducha artysty i przeżywania jego własnego wewnętrznego kryzysu. Po ukończeniu obrazu malarz napisał w liście z 13 marca 1862 r. do przyjaciela ks. Stanisława Giebułtowskiego:

Kogóż może obchodzić moja osoba zimna, niefortunna. Ktoś mi kiedyś mówił „Pan musisz być bardzo szczęśliwy”, wszystko mówi za tym, bo ni talentu nieskapo i nieźle się wiedzie; jam poświadczył, żem bardzo szczęśliwy, myślą co w duszy: albow jest na ziemi szczęście; trudno, ja w nie podobno nie uwierzę⁹.

Sytuacja związana z dokonaniem trudnych wyborów życiowych pogorszyła nastrój Jana, o czym świadczy kolejny list z 11 grudnia 1862 r. do ks. Stanisława Giebułtowskiego, pełen tajemniczego smutku, rozgoryczenia do siebie i drugich¹⁰.

W 1864 r., po sukcesie obrazu *Kazania Skargi*, Matejko założył rodzinę poślubiając Teodorę Giebułtowską. Para doczekała się pięciorga dzieci. W 1873 r. artysta doprowadził do reaktywowania krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych, którą kierował ponad dwadzieścia lat. Podczas tych lat sprawowania funkcji dyrektora wykształcił około 100 uczniów, z których wielu tworzyło jeszcze w pierwszej połowie XX w.

W kolejnych latach twórczości, Jan Kochanowski stał się poetą, do którego utworów sięgał Jan Matejko. Znał doskonale nie tylko jego poezję, ale też życiorys, a w bibliotece malarza znajdowały się książki związane z postacią Kochanowskiego. Niewątpliwie w pracy nad postacią renesansowego poety korzystał z publikacji znajdujących się w swoich prywatnych zbiorach, m.in. z pracy autorstwa księdza Józefa Gackiego pt. *O rodzinie Jana Kochanowskiego, o jej majątnościach i fundacjach. Kilkanaście pism urzędowych* (1869). Jan Matejko znał także wykłady Stanisława Tarnowskiego dotyczące historii literatury wieku XVI wydane w 1886 r. w formie książkowej przez Akademię Umiejętności, a rozdział szósty poświęcony jest w niej analizie poetyckiego utworu twórcy z Czarnolasu¹¹.

⁸ S. Grzeszczuk, *op. cit.*, s. 12–13. Cf. S. Serafińska, *op. cit.*, s. 83–84.

⁹ Muzeum Narodowe w Krakowie (dalej: MNK), List do St. Giebułtowskiego, nr IX/5099 MNK.

¹⁰ MNK, List do St. Giebułtowskiego, nr IX/5101 MNK.

¹¹ MNK, nr ks. JM/IX/75/ MNK; ks. JM/IX/41 MNK, t. 1, s. 374 – książki w inwentarzu muzealnym.

We współczesnych zbiorach muzeum biograficznego Dom Jana Matejki w Krakowie można odnaleźć rysunki: studium rzeźby w krakowskim kościele o.o. Franciszkanów z przedstawieniem Kochanowskiego oraz szkic kompozycyjny Kochanowski z Czarnolasu. Ten ostatni prawdopodobnie był wstępem do planowanego a niezrealizowanego obrazu¹². Postać poety Jana Kochanowskiego pojawia się także w kolejnych dziełach malarskich Matejki: *Rzeczpospolita Babińska* (1881) oraz w cyklu *Dzieje cywilizacji w Polsce – Złoty wiek literatury w XVI wieku*.

W 1878 r. Matejko podróżował po Włoszech, gdzie niezwykle inspirowała go kolorystyka obrazów Wenecjan – Tintoretta i Veronesa – a nawet snuł rozważania, czy potrafi malować tak jak oni. Do tematyki odrodzenia nawiązał namalowaniem obrazu *Rzeczpospolita Babińska* (1881), który poprzedził szkic olejny z 1870 r. Jan Matejko przedstawił na obrazie wiele znakomitych osobistości XVI-wiecznych uczestniczących w spotkaniach w Babinie. Obraz, który stał się zwierciadłem epoki, ukazuje dobre i złe strony życia społeczności szlacheckiej. *Rzeczpospolita Babińska* została założona w połowie XVI w. przez Piotra Kaszowskiego i Stanisława Pszonkę – sędziów ziemskich – jako rodzaj małego państwa. W majątku Babin koło Lublina, należącym do Pszonki, odbywały się spotkania szlachty z całej Rzeczypospolitej. Spotkania służyły dowcipu i wesołej zabawie, a uczestnicy nadawali sobie tytuły i stanowiska tożsame z państwowymi. W obrazie Jana Matejki została przedstawiona jedna z takich biesiad odbywających się w babińskim ogrodzie. Wśród postaci pojawili się poeci Jan Kochanowski i Mikołaj Rej, kronikarz Marcin Bielski, Bekwark lutnista królewski, wojewoda lubelski Piotr Firlej, sekretarz królewski Andrzej Trzeciecki, błazen Gąska, Jan Łaski oraz założyciele Rzeczypospolitej Babińskiej i członkowie ich rodzin. Większość z tych postaci uczestniczących w scenie odnajdujemy także w jednym z 12 szkiców do *Dziejów cywilizacji w Polsce – noszących tytuł Złoty wiek literatury w XVI wieku – Reformacja – Przewaga katolicyzmu* (1888).

W czasopiśmie ukazującym się w XIX w. publikowano drzeworyty wykonane na podstawie obrazów Matejki przez rozmaitych autorów, które trafiały do masowego odbiorcy. Według obrazów Matejki, powstawały w pracowni Jana Styfięgo drzeworyty publikowane np. w *Albumie Jana Matejki z tekstem objaśniającym przez Kazimierza Władysława Wójcickiego*. Jan Styfię był również autorem drzeworytu, który tak samo jak fotografia obrazu *Jan Kochanowski z Urszulką* (1862), ilustrował kolejne edycje *Trenów* Kochanowskiego.

Podobnie wydawano objaśnienia do obrazów wielkoformatowych Jana Matejki, a sam autor przygotowywał tzw. główki, czyli rysunkowe popiersia osób występujących w obrazie. Opis oraz główki były wskazówkami, didaskaliaми służącymi

¹² MNK, nr IX/1513 MNK; nr IX/1078 MNK – rysunki w inwentarzu muzealnym.

do odczytania obrazu. Do dzieła *Rzeczpospolita Babińska* (1881), ze względu na osoby ważne dla historii kultury polskiej biorące udział w wydarzeniu, malarz przygotował takie właśnie objaśnienia.

Dla rozwoju nauki polskiej ogromnego znaczenia nabrało utworzenie w Krakowie Akademii Umiejętności, naczelnej instytucji naukowej. W wyniku starań podjętych na dworze wiedeńskim w maju 1871 r. reskryptem cesarskim, działające od 1815 r. Towarzystwo Naukowe Krakowskie zostało przekształcone w Akademię Umiejętności.

Okazje do kontaktów z szerokim kręgiem badaczy polskich z innych zaborów dawały zjazdy naukowe organizowane przez Akademię Umiejętności w 400-lecie śmierci Jana Długosza (1880) czy w 300-lecie śmierci Jana Kochanowskiego (1884). Jak pisał Marcei Handelsman, Akademia „była polska, była nie tylko żywym, twórczym organizmem naukowym, była symbolem naszego trwania, naszego istnienia narodowego, jedyna na świecie uznana reprezentacja naszego narodu, rozbitego i cierpiącego”¹³.

W 1884 r. z okazji trzechsetnej rocznicy śmierci Jana Kochanowskiego krakowska Akademia Umiejętności zorganizowała w Sukiennicach wystawę, którą poprzedzał zjazd badaczy twórczości Kochanowskiego. Historyk sztuki Marian Sokołowski, współpracujący z Janem Matejką, „był duchem prawie wszystkich wielkich wystaw w Krakowie”. Przy okazji wystawy zabytków z czasów Jana Kochanowskiego opublikował studium *O wpływach włoskich na sztukę odrodzenia u nas, z powodu wystawy zabytków z czasów Jana Kochanowskiego*¹⁴. Organizatorzy nie mieli zbyt wielu eksponatów do prezentacji. O tym problemie poinformował Matejkę jego dawny profesor, historyk sztuki Władysław Łuszczkiewicz. Kiedy znakomity malarz dowiedział się, że nie ma wizerunku poety z epoki renesansu, podobno odparł, że posiada na strychu jego XVI-wieczny portret. Był to oczywiście żart, a artysta w ciągu dwóch dni namalował ów wizerunek zgodnie z warsztatem szesnastowiecznych mistrzów. Zaprojektował do obrazu rzeźbioną, polichromowaną ramę w kolorach bliskich epoce Kochanowskiego, w odcieniach turkusowego, szmaragdowego, zielonego, złotego i srebrnego oraz szarą z pamiątkowym napisem. Wykonanie ramy powierzył wybitnemu snycerzowi. Obraz był darem artysty do zbiorów Akademii Umiejętności namalowanym w Krakowie i wystawionym 28 maja 1884 r. jako dzieło oznaczone numerem pierwszym w katalogu wystawy. Jan Matejko ofiarował fantazyjny portret poety z humorystycznym wierszykiem własnego autorstwa napisanym na drelichu i umieszczonym na odwrocie obrazu:

¹³ J. Bieniarzówna, J.M. Małecki, *Dzieje Krakowa*, t. 3, Kraków 1979, s. 293.

¹⁴ „Przegląd Polski” 1884, nr 19, s. 311–333; M. Kunińska, *Historia sztuki Mariana Sokołowskiego*, Kraków 2014, s. 60.

Konterfekt Jana Pisarza zacnego
 Księciem poetów w Polonii zwanego
 Malarz Włoch w Czarnolesie farby udanymi
 Imaginował – myślami wdzięcznymi
 Krzepion, że wżdy ludzie za lat trzysta
 Poznają, jak wyglądał Jan – Boski Lutnista
 Ex actio Republicae Babinensis.

W ostatnim wersie Matejko nawiązał do Rzeczypospolitej Babińskiej. Malarz był zaangażowany w organizację wystawy, umieszczonej w dwóch salach Sukiennic przez Zarząd Muzeum Narodowego, z okazji jubileuszu znakomitego renesansowego wieszca. Między innymi udostępnił publiczności artefakty z własnej kolekcji, a wspomniany portret poety jego autorstwa witał gości wystawy. Artefakty z kolekcji artysty pochodziły z czasów Kochanowskiego albo do nich nawiązywały. Były to m.in. tkaniny, złotnictwo, zegar czy majolika włoska i kafle z herbami zygmuntońskimi¹⁵.

I. Portrety i Dzieła sztuki XVI wieku.

(Miara w metrach).

Jan Kochanowski z Czarnolesia + 1584, malowanie olejne na płótnie, w popiersiu, w ramach owalnych starożytnych. Nadesłany na Wystawę przez mistrza *Jana Matejkę*. Wys. 0–73 na 0–60. Ściana główna. [...]

90. Ławka dębowa, bogato rzeźbiona. Wyrób zdaje się wenecki, wiele części nowszych. Szer. 1–52, wys. 1–22, głęb. 0–46. Dyrektora Jana Matejki.

91. Karło składane, bogato ornamentowane kością słoniową i intarsjami. Dyrektora Jana Matejki.

92. Dwa stołki w formie zydlów, dębowe, rzeźbione. Dyrektora Jana Matejki [...]

95. Stolik okrągły, rzeźbiony i brązowany. Podstawę stanowi orzeł z rozpiętymi skrzydłami i łańcuchem na szyi; blat materyą z XVI w. wykładany. Dyr. Jana Matejki. [...]

113. Makata staro-perska; na srebrno-złocistem tle kwiaty i liście palmowe, aksamitne amarantowe i seledynowe. Długość 1–56, szer. 0–63. Dyrektora Jana Matejki.

114. Makata jedwabna, tkana. Na żółto-złocistem tle, jasno perłowe kwiaty. Szlaki nowe zielonego koloru (pod portretem Kochanowskiego). Dyrektora Jana Matejki.

115. Makata aplikowana. Na pąsowym atłasie, rozety kwadratowe złociste (nad drzwiami wchodowymi). Dyrektora Jana Matejki. [...]

129. Koncha perłowa, grawerowana, oprawiona w srebro złożone, wykuwane i cyzelowane. W medalionach, po jednej stronie „Zuzanna między starcami,” z drugiej „Mars i Venus.” Na wierzchu amerek siedzący na skrzydlatym wężu, grający na

¹⁵ *Katalog Wystawy Zabytków z epoki Jana Kochanowskiego urządzonej w 300-letnią rocznicę jego zgodnu staraniem Zarządu Muzeum Narodowego w Krakowie, Kraków 1884, passim.*

fujarce. Podstawa z żadu (*jacie sanguin*) wykładana rżniętem i cyzelowanem srebrem złoconem z motywami: kwiatów, węzów, orłów, maskaronów, bogato obok tego perłami wysadzana. Dyrektora Jana Matejki.

148. Zegar srebrny, pozłacany, stojący; wypukło w srebrze wykuwany, w niżach, u podstawy i narożnikach, postaci klasyczne, groteskowe lub maskarony. Bogato turkusami i innymi kamieniami wysadzany. U wierzchu Wenus w srebrze niezłoconem. Cyferblat i wiele części nowszych. Dyrekt. Jana Matejki.

149. 150. Owa liehtarzyki srebrne, w części złocone. W pośrodku Syrena podtrzymująca kwiaton z baraniami głowami i delfinami u góry. Podstawa o trzech gryfich nóżkach, z wypukłymi czterema delfinami. Waga pojedyn. 0.32. Dyrekt. Jana Matejki.

151. Puhar srebrny wyzłacany, w stylu barocowym. Wyrób norymberski. Dyrekt. Jana Matejki.

152. Puharek mniejszy barocowy, wytłaczany w owoce i kwiaty; u wierzchu łabędź w gniazdku. Wyrób norymberski. Dyrekt. Jana Matejki.

153. Czarka wykładana trzygroszówkami Stefana Batorego, o dwóch esowatych uszach i trzech kolistych nóżkach. Dyrekt. Jana Matejki.

154. Puhar w kształcie ananasa, z lekkim grawirunkiem na podstawie. Waga 0.15. Dyrekt. Jana Matejki.

155. Łyżka srebrna z zakończeniem kwiatonu, z napisem z jednej strony: Dalicz Bóg Dari Używay Miary; z drugiej: Pamiętaj żeś człowiek jaki Twój Wiek. Waga 0.1. Dyr. Jana Matejki. [...]

171. Majolika francuzka, na złotym tle Madonna i Święci w kolorze brunatno-fioletowym. Średn. 0–27. U dołu napis: E. Lessore. Dyr. Jana Matejki.

172. Majolika włoska z fabryki Pesaro, żółta i niebieska. Wokoło ornamentacya w stylu odrodzenia, w pośrodku orzeł i Ganimed. Średn. 0–24. Dyr. Jana Matejki.

Jan Matejko dzięki swej pasji do gromadzenia starych przedmiotów, do których przywiązywał taką samą wagę jak do żywych modeli, zebrał pokaźną kolekcję ubiorów i tkanin, mebli, wyrobów z metalu i szlachetnych kamieni oraz innych wyrobów rękodzieła, okazy broni i uzbrojenia, a także (obecnie jeden z największych w Polsce) liczący ok. 40 obiektów zbiór narzędzi tortur ocalałych z piwnic dawnego krakowskiego ratusza. Artysta gromadził w kolekcji artefakty związane z epoką, które były eksponowane na wystawie i współcześnie należą do zbiorów krakowskiego muzeum biograficznego jemu dedykowanego. Dzięki precyzyjnemu opisowi umieszczonemu w katalogu wystawy, wydanym wówczas przez Muzeum Narodowe w Krakowie, autorce niniejszego tekstu udało się artefakty przypisać obiektom muzealnym. Nakładem wydawnictwa „Nowej Reformy” ukażała się publikacja będąca opisowym przewodnikiem po wystawie, bez numerów katalogowych¹⁶.

¹⁶ MNK, nr ks. JM/IX/99/MNK – Wystawa zabytków starożytności z czasów Jana Kochanowskiego.

Przy okazji uroczystości, dodatkowo dla uczestników zjazdu polskich historyków, w teatrze, podczas wieczoru pomyślanego jako jubileuszowy w trzechsetną rocznicę śmierci Jana Kochanowskiego, został wystawiony spektakl *Odprawa posłów greckich*. Jak wówczas pisano: „Całkowite Novum to w maju 1884 roku dwa okolicznościowe przedstawienia *Odprawy posłów greckich* Jana Kochanowskiego”¹⁷. „Tygodnik Powszechny”, czasopismo wydawane w Warszawie, poświęcił numer z 30 grudnia 1884 r. jubileuszowi Kochanowskiego, a na stronie tytułowej pisma reprodukowano portret poety autorstwa Jana Matejki. W artykułach omówiono zachowane pamiątki po Janie Kochanowskim, zamieszczono relację z wycieczki do Zwolenia i Czarnolasu oraz pieśni poety, wydanie nieznanych utworów, a także reprodukowano próbkę pisma odręcznego wieszczka¹⁸.

Z czasem wiele innych towarzystw naukowych i artystycznych przyjęło Matejkę w poczet swych członków, a jego obrazy wyróżnione zostały medalami na niejednej wystawie m.in. w Wiedniu, Paryżu, Rzymie. Został także honorowym obywatelem wielu miast, w tym Lwowa i Krakowa, zaś Uniwersytet Jagielloński przyznał mu tytuł *doctora honoris causa*. Ten fakt artysta uwiecznił namalowaniem 12 scen do wspomnianych *Dziejów cywilizacji w Polsce*. Marian Gorzkowski wszystkie działania artysty na rzecz Akademii Umiejętności, Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz miasta związane z jubileuszem poety podsumował w *Dzienniku*:

[...] mając sobie za obowiązek we wszystkich uroczystościach krajowych czynny brać udział i utworami sztuki je zaznaczać, z powodu przypadającego Jubileuszu Jana Kochanowskiego, który w Krakowie miał być obchodzony, Matejko rozpoczął dnia 17 maja malować portret poety w owalu (73 x 60 cm) i w dwa dni go skończył [...]¹⁹.

¹⁷ J. Michalik, *Dzieje teatru w Krakowie w latach 1865–1893*, Kraków 2004.

¹⁸ „Tygodnik Powszechny”, R. 9, nr 2, 30 XII 1884 (11 I 1885).

¹⁹ M. Gorzkowski, *Jan Matejko...*, s. 273.

1. MNK IX/1078. Jan Matejko (1838–1893), szkic do nienamalowanego obrazu „Kochanowski z Czarnolasu” (?) – postać męska siedząca w parku wśród drzew. Rysunek, papier, ołówek. Foto. Jarosław Cyganik

2. MNK IX/5538. Walery Rzewuski (1837–1888), fotografia obrazu: Jan Matejko, „Jan Kochanowski z Urszulką”. Datowanie 1862 (?). Foto. Jarosław Cyganik

3. MNK IX/4855. Leon Piccardi, szkic do litografii „Objaśnienie do obrazu Jana Matejki; Rzeczpospolita Babińska”. Rysunek, papier około 1881 r. Foto. Bartosz Cygan, Piotr Idem, Mateusz Szczypiński

BIBLIOGRAFIA • REFERENCES

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE • ARCHIVAL SOURCES

Muzeum Narodowe w Krakowie

Odpis protokołu z dnia 9 lipca 1904 roku spisane w Muzeum im. Jana Matejki w domu pod L. or. 41 przy ul. Floryańskiej z powodu odbioru domu i zbiorów Jana Matejki na rzecz gminy miasta (nr inw. IX/3155).

Gorzkowski M., *Jan Matejko epoka od roku 1861 do końca życia artysty z dziennika prowadzonego w ciągu lat siedemnastu*, Kraków 1898 (rękopis przechowywany w MNK).

ŹRÓDŁA DRUKOWANE • PRINTED SOURCES

Gorzkowski M., *Jan Matejko epoka od roku 1861 do końca życia artysty z dziennika prowadzonego w ciągu lat siedemnastu*, Kraków 1993.

Hoesick F., *Powieść mojego życia*, t. 1, Wrocław 1959.

Jabłoński I., *Wspomnienia o Janie Matejce*, Lwów 1912.

Przewodnik dla zwiedzających Dom Matejki, Muzeum Narodowe, Kraków 1904.

Serafińska S., *Jan Matejko. Wspomnienia rodzinne*, Kraków 1955.
„Przegląd Polski” 1884.
„Tygodnik Powszechny” 1884.

OPRACOWANIA • STUDIES

Bieniarsówna J., Małecki J.M., *Dzieje Krakowa*, t. 3, Kraków 1979.
Gintel J., *Jan Matejko. Wypisy biograficzne*, oprac. J. Bogucki, Kraków 1955.
Kopaliński W., *Słownik symboli*, Warszawa 1992.
Kunińska M., *Historia sztuki Mariana Sokołowskiego*, Kraków 2014.
Michalik J., *Dzieje teatru w Krakowie w latach 1865–1893*, Kraków 2004.

NOTKA O AUTORCE • ABOUT THE AUTHOR

Mgr Marta Kłak-Ambrożkiewicz – etnolog i muzealnik, kustosz, pracuje w Muzeum Narodowym w Krakowie i od wielu lat związana jest zawodowo z Muzeum Dom Jana Matejki, którym kieruje, kuratorka zbiorów Jana Matejki. Autorka m.in. publikacji: *Jan Matejko. Opus magnum: polichromia Kościoła Mariackiego w Krakowie*; *Muzeum Dom Jana Matejki*; *Jan Matejko wokół biografii i dzieła*; *Genius loci. Miejsce – ludzie – zbiory* oraz kuratorka wielu wystaw o artyście, od wielu lat współpracuje m.in. z Uniwersytetem Jagiellońskim.

Zainteresowania naukowe: badania nad biografią Jana Matejki, jego kolekcją oraz recepcją twórczości.

mklak@mnk.pl